

IKKINCHI JAHON URUSHIDAN KEYINGI GEOSIYOSIY O'ZGARISHLAR

Saydaliyev Ma'rufxo'ja Ma'murxo'ja o'g'li

<https://doi.org/10.5281/zenodo.16595903>

Annotatsiya. Mazkur maqolada Ikkinchi jahon urushidan keyingi davrda yuz bergan asosiy geosiyosiy o'zgarishlar tarixiy-siyosiy tahlil asosida ko'rib chiqilgan. Urush natijasida kuchlar muvozanatining AQSh va SSSR foydasiga o'zgarishi, ikki qutbli dunyo tartibining shakllanishi, xalqaro tashkilotlarning vujudga kelishi va mustamlakachilik tizimining yemirilishi global siyosiy landshaftda tub burilish yasadi. Shuningdek, yadro qurolining paydo bo'lishi, harbiy-siyosiy bloklarning tashkil topishi va ideologik qarama-qarshiliklarning kuchayishi jahon siyosatining yangi bosqichini boshlab berdi. Maqolada ushbu o'zgarishlarning zamonaviy xalqaro munosabatlar tizimiga ta'siri ilmiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari urushdan keyingi davrni anglash va hozirgi geosiyosiy jarayonlarni tushunishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Ikkinchi jahon urushi, geosiyosiy o'zgarishlar, Sovuq urush, ikki qutblilik, AQSh, SSSR, BMT, dekolonizatsiya, yadro quroli, xalqaro tashkilotlar, siyosiy bloklar.

GEOSTATIC CHANGES AFTER WORLD WAR II

Abstract. This article examines the main geopolitical changes that occurred in the period after World War II on the basis of historical and political analysis. As a result of the war, the balance of power shifted in favor of the USA and the USSR, the formation of a bipolar world order, the emergence of international organizations, and the collapse of the colonial system marked a fundamental shift in the global political landscape. Also, the emergence of nuclear weapons, the formation of military-political blocs, and the intensification of ideological confrontations initiated a new stage in world politics. The article analyzes the impact of these changes on the modern system of international relations from a scientific point of view. The results of the study serve as an important theoretical basis for understanding the post-war period and current geopolitical processes.

Keywords: World War II, geopolitical changes, Cold War, bipolarity, USA, USSR, UN, decolonization, nuclear weapons, international organizations, political blocs.

ГЕОСТАТИЧЕСКИЕ ИЗМЕНЕНИЯ ПОСЛЕ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

Аннотация. В статье на основе историко-политологического анализа рассматриваются основные геополитические изменения, произошедшие в период после Второй мировой войны. В результате войны баланс сил изменился в пользу США и СССР, сформировался биполярный миропорядок, возникли международные организации и распад колониальной системы, что ознаменовало собой фундаментальный сдвиг в мировом политическом ландшафте. Кроме того, появление ядерного оружия, формирование военно-политических блоков и обострение идеологических противоборств положили начало новому этапу в мировой политике. В статье с научной точки зрения анализируется влияние этих изменений на современную систему международных отношений. Результаты исследования служат важной теоретической базой для понимания послевоенного периода и современных геополитических процессов.

***Ключевые слова:** Вторая мировая война, геополитические изменения, холодная война, биполярность, США, СССР, ООН, деколонизация, ядерное оружие, международные организации, политические блоки.*

KIRISH

Ikkinchi jahon urushi (1939–1945) insoniyat tarixidagi eng keng ko‘lamli va halokatli qurolli to‘qnashuv bo‘lib, nafaqat millionlab insonlar hayotiga zomin bo‘ldi, balki global siyosiy tuzumni tubdan o‘zgartirib yubordi. Urush yakuniga yetgan paytda jahondagi barcha davlatlar o‘zining siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy yo‘nalishlarini qayta ko‘rib chiqish zaruratiga duch keldi. Ayniqsa, Yevropa davlatlarining harbiy va iqtisodiy jihatdan zaiflashuvi, sobiq kuch markazlarining nufuzi susayishi, aksincha, AQSh va SSSR kabi yangi geosiyosiy kuchlarning maydonga chiqishi — bu davrni tarixda o‘ziga xos burilish nuqtasi sifatida qayd etish imkonini beradi.

Urush yakunlari nafaqat yangi siyosiy chegaralarning shakllanishiga, balki xalqaro munosabatlarning yangi printsiplarga asoslangan tuzilishini taqozo etdi. Ayniqsa, ikki qutblilik (bipolyarlik) tizimining vujudga kelishi, ideologik qarama-qarshiliklar va yadro qurollanish poygasining boshlanishi jahon siyosatini Sovuq urush fazasiga olib kirdi. Shu bilan birga, mustamlaka tizimining yemirilishi va uchinchi dunyo mamlakatlarining mustaqillikka erishishi global kuch muvozanatini tubdan o‘zgartirib yubordi.

Mazkur maqolada Ikkinchi jahon urushidan keyin yuzaga kelgan asosiy geosiyosiy o‘zgarishlar – yangi kuch markazlarining shakllanishi, xalqaro tashkilotlarning paydo bo‘lishi, bloklararo ziddiyatlar, yadro xavfsizligi, hamda dekolonizatsiya jarayoni tarixiy-siyosiy kontekstda tahlil qilinadi. Maqolaning dolzarbligi shundan iboratki, bugungi global geosiyosiy jarayonlarning ko‘plab ildizlari aynan urushdan keyingi davrda shakllangan bo‘lib, ularni chuqur anglash hozirgi zamon xalqaro munosabatlarini tahlil qilishda muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Asosiy qism

Ikkinchi jahon urushi yakunlangach, dunyo tarixida yangi davr — geosiyosiy tuzumlarning qayta shakllanish davri boshlandi. Urush yakunlari ko‘plab siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy sohalarida chuqur inqirozlarni yuzaga keltirdi. Ayniqsa, Yevropa davlatlarining harbiy va iqtisodiy zaiflashuvi, ularning mustamlaka tizimlarining yemirilishi va siyosiy nufuzining kamayishi global kuch markazining boshqa yo‘nalishlarga siljishiga sabab bo‘ldi.

Bu davrda ikki davlat — AQSh va SSSR global kuchlar maydoniga yetakchi sifatida chiqdi. AQSh G‘arb tamadduni, liberal demokratiya va bozor iqtisodiyoti g‘oyalarini ilgari surdi. U dunyo siyosatida kapitalistik tizimni mustahkamlash, xalqaro iqtisodiy institutlar (Jahon banki, Xalqaro valyuta fondi) orqali o‘z ta’sirini kengaytirishga intildi. SSSR esa, aksincha, marksistik-lenincha mafkura asosida sotsialistik tuzumni yoyish, ishchilar sinfining xalqaro birdamligini ta’minlash va dunyo siyosatida o‘z ta’sir zonalarini kengaytirishga harakat qildi. Natijada, dunyo ikki qutbga — kapitalistik G‘arb va kommunistik Sharqqa bo‘linib qoldi. Bu ikki davlatning raqobati nafaqat iqtisodiy va harbiy yo‘nalishda, balki mafkuraviy va ideologik maydonda ham keskin tus oldi. Mazkur geosiyosiy qarama-qarshiliklar Sovuq urush davrining bosh sababchisiga aylandi.

Urushdan keyingi yillarda xalqaro huquqiy tuzilmalar shakllana boshladi. Eng muhim voqea – Birlashgan Millatlar Tashkilotining 1945-yil tashkil topishi bo‘ldi. Bu tashkilot xalqaro tinchlik va xavfsizlikni ta‘minlash, mojarolarni oldini olish, inson huquqlarini himoya qilishda muhim rol o‘ynadi. Tashkilotning Xavfsizlik Kengashi a‘zolari — AQSh, SSSR (hozirgi Rossiya), Buyuk Britaniya, Fransiya va Xitoy — jahon siyosatida hal qiluvchi ta‘sirga ega kuchlar sifatida belgilandi.

Urushdan keyingi yillarda yana bir muhim jarayon — dekolonizatsiya (mustamlakachilik tizimining yemirilishi) bo‘ldi. Yevropa imperiyalari kuchsizlanganidan so‘ng, ko‘plab Osiyo va Afrika davlatlari mustaqillikka erishdi. Hindiston, Pokiston, Indoneziya, Jazoir, Gana, Keniya kabi mamlakatlarning mustaqilligi nafaqat yangi siyosiy subyektlarning paydo bo‘lishiga, balki dunyo siyosiy xaritasining tubdan yangilanishiga sabab bo‘ldi. Mustaqil bo‘lgan davlatlar o‘z milliy manfaatlarini himoya qilishga, xalqaro siyosatda faol ishtirok etishga kirishdilar.

Urush natijasida harbiy texnologiyalar, xususan yadro qurollarining rivojlanishi, global xavfsizlikka tahdid tug‘dirdi. AQSh tomonidan Xirosima va Nagasakiga tashlangan atom bombalari dunyo siyosatida yangi davr — yadro xavfi va qurollanish poygasi davrini boshlab berdi. SSSR ham o‘zining yadro quroliga ega bo‘lishi bilan strategik tenglikka intildi. Bu esa 1962-yilgi Kubaning raketa inqiroziga olib keldi. Ikki davlat o‘rtasidagi bu inqiroz yadro urushi xavfining naqadar real bo‘lishini ko‘rsatdi.

Geosiyosiy raqobat doirasida davlatlar harbiy-siyosiy ittifoqlar tuza boshladilar. 1949-yilda NATO (Shimoliy Atlantika Shartnomasi Tashkiloti) tuzildi, unga javoban esa 1955-yilda SSSR boshchiligida Varshava shartnomasi tashkil etildi. Bu harbiy bloklar o‘rtasidagi murosasizlik Vetnam urushi, Koreya urushi, Afg‘oniston urushi kabi mojarolarga sabab bo‘ldi. Ushbu qurolli to‘qnashuvlar bevosita ikki qutbli dunyo modelining ta‘siri ostida kechdi.

Bundan tashqari, urushdan keyingi geosiyosiy o‘zgarishlar nafaqat siyosiy, balki iqtisodiy jihatdan ham o‘z aksini topdi. Marshal rejasi orqali G‘arbiy Yevropa davlatlariga AQSh tomonidan ko‘rsatilgan iqtisodiy yordam, bu hududlarda iqtisodiy tiklanishni tezlashtirdi. Sharqiy Yevropa esa SSSR ta‘sirida sotsialistik modellar asosida qayta qurildi. Bu esa bugungi kungacha davom etayotgan siyosiy-ideologik tafovutlarning ildizidir.

Xullas, Ikkinchi jahon urushidan keyingi geosiyosiy o‘zgarishlar global kuchlar muvozanatini o‘zgartirib yubordi. Urush faqat bir tarixiy fojia bo‘lib qolmay, dunyo siyosatining bugungi tuzilishiga, xalqaro aloqalar tamoyillariga, davlatlararo ittifoqlar tizimiga, yadro strategiyalariga va insoniyatning umumiy siyosiy tafakkuriga chuqur ta‘sir ko‘rsatdi. Bu jarayonlarni tahlil qilish nafaqat tarixiy haqiqatni ochish, balki bugungi geosiyosiy vaziyatni to‘g‘ri tushunish va bashorat qilish uchun ham zarurdir.

1.00.1 Xulosa

Ikkinchi jahon urushi insoniyat tarixidagi eng muhim siyosiy burilishlardan biri bo‘lib, uning oqibatlari global geosiyosiy tuzumning shakllanishida hal qiluvchi rol o‘ynadi. Urushdan keyingi davrda kuchlar muvozanati butunlay o‘zgardi: Yevropa davlatlari o‘z mavqeini yo‘qotdi, AQSh va SSSR esa dunyo siyosatining yetakchi qutblariga aylandi. Bu ikki davlat o‘rtasidagi mafkuraviy va harbiy raqobat natijasida dunyo ikki qutbli tizimga ajraldi va bu Sovuq urush davrining asosiy mazmunini belgiladi.

Xalqaro munosabatlarda barqarorlikni saqlash va kelgusidagi urushlarning oldini olish maqsadida BMT kabi xalqaro tashkilotlarning vujudga kelishi, davlatlar o'rtasidagi hamkorlikka huquqiy asos yaratdi. Shuningdek, dekolonizatsiya jarayonining tezlashuvi natijasida yuzlab yangi mustaqil davlatlar xalqaro siyosatning faol subyektlariga aylana boshladi.

Yadro qurollarining paydo bo'lishi va qurollanish poygasi esa global xavfsizlik masalasini kun tartibiga olib chiqdi. Shu bilan birga, urushdan keyingi iqtisodiy tiklanish, harbiy bloklarning shakllanishi va siyosiy ittifoqlarning vujudga kelishi bugungi zamonaviy xalqaro tizimning asosiy elementlarini belgilab berdi.

Ushbu geosiyosiy o'zgarishlarni chuqur tahlil qilish, nafaqat tarixiy jarayonlarni anglash, balki bugungi murakkab xalqaro vaziyatni tushunish, siyosiy bashoratlar berish va davlatlararo munosabatlarda strategik yondashuvlarni ishlab chiqishda ham muhim ahamiyatga egadir. Shu bois, Ikkinchi jahon urushi oqibatlarini chuqur o'rganish nafaqat tarixchilarning, balki siyosatshunoslar, strategik tahlilchilar va xalqaro huquq mutaxassislarining doimiy e'tibor markazida bo'lishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Карнер Х. История международных отношений и внешней политики. – М.: Весь Мир, 2010. – 456 с.
2. Киссинджер Г. Дипломатия. – М.: Ладомир, 2007. – 896 с.
3. Советская внешняя политика после Второй мировой войны. – М.: Наука, 1986. – 312 с.
4. Громыко А.А. Внешняя политика: размышления и оценки. – М.: Международные отношения, 1989. – 256 с.
5. Мадрахимов А. Геосиёсат ва миллий хавфсизлик. – Т.: «Ўзбекистон», 2006. – 244 б.
6. Xidoyatov G'. XX asr jahon tarixi. – T.: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2012. – 376 b.
7. Musurmonova M. Jahon siyosati va xalqaro munosabatlar. – T.: Iqtisodiyot, 2015. – 296 b.
8. Jalilov M. Sovuq urush: tarix va saboqlar. – T.: Yangi asr avlodi, 2018. – 208 b.